

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המרכז למורשת המודיעין

28/02/21

סיכום כנס - השפעה זרה דיגיטלית על תהליכים דמוקרטיים כאתגר מודיעיני¹

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז למורשת המודיעין בשיתוף עם ישראל דיפנס קיימו ב-23 בפברואר 2021 כנס מקוון בנושא "השפעה זרה דיגיטלית על תהליכים דמוקרטיים כאתגר מודיעיני".

מטרת הכנס הייתה לתאר את האתגר, המשימות הנדרשות מקהילת המודיעין והסייבר, המתחים אשר כרוכים בהתמודדות עימו והדרכים להסדרתם. זאת, על רקע הניסיונות הגוברים של גורמים זרים להשפיע על תהליכים דמוקרטיים במערב ונוכח המורכבות הכרוכה בטיפול של גופי המודיעין בנושא כל כך רגיש וטעון פוליטית, המחייב מענה מודיעיני, המשגתי וטכנולוגי. הכנס בא גם בעקבות מספר מחקרים שפרסם המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין בנושא.

את הכנס הנחה ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, תא"ל (מיל') יוסי קופרווסר, והשתתפו בו גנרל גיימס קלפר - לשעבר ראש המודיעין הלאומי האמריקאי; ד"ר ורה מיכלין-שפיר - King's Center for Strategic Communications (KCSC), King's College London; ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר - עמיתה בכירה וראש התוכנית לדמוקרטיה בעידן המידע במכון הישראלי לדמוקרטיה; תא"ל (מיל') איתי ברון - סגן ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי ורח"ט מחקר לשעבר; רפאל פרנקו - לשעבר סגן ראש מערך הסייבר הלאומי; רון שמיר - לשעבר ראש האגף הטכנולוגי בשב"כ; סא"ל (מיל') דוד סימן-טוב - סגן ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין; וד"ר חיים אסא - ראש חברת "סאינק" ועמית מחקר בכיר במכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

ראיון עם גנרל גיימס קלפר, לשעבר ראש המודיעין הלאומי האמריקאי עם תא"ל (מיל') יוסי קופרווסר, ראש המכון למתודולוגיה של המודיעין, לשעבר רח"ט מחקר באמ"ן

גנרל קלפר ידוע בתור מי שניהל את המערכה של קהילת המודיעין האמריקאית בבחירות 2016 אל מול ההשפעה הרוסית עליהן. לכן, מטרת הריאיון היא לשמוע את התובנות של קלפר ביחס לאירוע מסוג זה. מספרו של קלפר, Facts and Fears, ניתן להבין כי פרשת המעורבות הרוסית היוותה סוג חדש של איום למודיעין האמריקאי, שקהילה לא הייתה מוכנה להתמודדות אתו.

קלפר טען כי ניסיונות רוסיים להשפיע על התהליכים הדמוקרטיים בארה"ב היו גם בעבר, אך לא בקנה מידה משמעותי כמו בבחירות 2016. לדבריו, בקיץ 2016 קהילת המודיעין כולה כבר הבינה שמדובר בהתערבות בסדר גודל אחר מזו שציפו לה. ההבדל המשמעותי היה השימוש האגרסיבי במדיה החברתית (רוסיה הגיעה לכ-132 מיליון אמריקאים בפייסבוק), תוך ניצול הקיטוב שקיים בחברה האמריקאית. לאחר זכייתו של טראמפ בפריימריז הרוסיים נקטו בשיטת פעולה שהייתה

¹ סיכום הכנס נכתב על-ידי ניקול נגבי, עוזרת מחקר במכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

אמורה להיטיב עימו ובכל אופן ליצור תשתית שתערער את האמון במערכת כולה במקרה שקלינטון תנצח.

קלפר סיפר בראיון כי **העיסוק המודיעיני באיום היה מורכב כיוון שהוא חייב עיסוק בנושאים המשיקים לפוליטיקה ולכן עורר תגובות ורגישויות מצד שתי המפלגות**. דילמה נוספת איתה הקהילה התמודדה הוא האופן שבו יש לשתף את המידע על ההתערבות בבחירות לציבור. לדעתו, **חשוב באירוע מסוג זה לשתף את הציבור בגרסה לא מסווגת של ממצאי המודיעין הן כדי לעדכנו והן כדי לחנך את הציבור כיצד להתמודד עם ההתערבות בבחירות**, כדי למנוע פגיעה באמון במוסדות המדינה.

לסיכום, קלפר הדגיש את **הלקחים המרכזיים שלדעתו על המודיעין הישראלי** ללמוד מהניסיון האמריקני לפני הבחירות הקרובות:

1. על המודיעין להיערך לזיהוי וגילוי מוקדם ומעקב מוגבר.
2. שיתוף הציבור עם המידע (עד כמה שניתן) וחינוך הציבור כך שיהיה מודע למצבים אותם האויבים עלולים לנצל.

התערבות רוסית בבחירות – בין דמיון למציאות – ד"ר ורה מיכלין-שפיר

פרשת המעורבות הרוסית בבחירות בארה"ב בשנת 2016 יצרה מספר מיתוסים על המעורבות הרוסית הזרה שמעכבים התמודדות טובה עם איום זה.

המיתוס הראשון הוא שמעורבות זרה תחומה לזמן הבחירות בלבד. למעשה, התערבות בבחירות היא תהליך ארוך שמתחיל חודשים ואף שנים לפני קיומן ע"י השפעה על קבוצות בתוך החברה שניתן להטות את העמדות שלהן. תהליך זה הוא תהליך מתואם שמקבל מימון מגורמים מדינתיים. לכן, יש סיכוי נמוך שגילוי מבצע שכזה במועד סמוך לבחירות יאפשר התגברות על ההשפעה שהתחילה זמן רב קודם לכן. המיתוס השני הוא שמדובר בהשפעה זרה בלבד.

לטענתה, השפעה שכזו לא תהיה אפקטיבית אם היא לא תחבור לשחקנים מקומיים, בדר"כ דרך פלטפורמות דיגיטליות או אמצעי התקשורת. המיתוס השלישי הוא של מלחמה קרה שכביכול מתרחשת שוב. אך כיום, לא קיים יריב אחד אותו נוכל לתחם ולהילחם בו והכלים שנעשה בהם שימוש שונים מאלה שהופעלו בתקופה הסובייטית. מיתוס נוסף קשור למשמעות המונח "מלחמת המידע" שלקוח מהלקסיקון האסטרטגי הרוסי. המערב מתקשה להבין את משמעות המונח בתפיסה הרוסית.

בידי המערב יש כלים טכנולוגיים להתמודדות עם המעורבות הזרה. אך **מסיבות פוליטיות וחברתיות המדינות במערב מגבילות את עצמן במסגרת ההתמודדות** עם אתגר זה. לכן, יש צורך לעדכן את המסגרות התיאורטיות, הגדרת מושגים והבנת דרכי הפעולה של היריב. הצעד הכי חשוב הוא להעמיק את הבנת החברה הישראלית והשיח הפוליטי בתוכה וכך גם יפורקו המיתוסים שהוצגו לעיל מעצמם.

קונספירציה וירטואלית כאתגר מודיעיני – ד"ר איתי ברוך וד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

ד"ר שוורץ אלטשולר טענה שעל מנת שהרשויות במדינה יוכלו להתמודד בצורה יעילה עם האתגר, עליהן להבין היכן מתקיימת המעורבות הזרה. למרות שנוח לאנשי המודיעין והביטחון הלאומי

להסתכל על הרשתות החברתיות (טוויטר ופייסבוק) כמרחב שבו מתרכזת הבעיה, בפועל **קיים אקוסיסטם רחב יותר של מידע בחברה הדמוקרטית** שעליו יש להסתכל, לדוגמה: תקשורת ממוסדת, תקשורת אלטרנטיבית, רשתות שוליים, גיימינג ורשתות P2P (לדוגמה טלגרם).

החשיבות של נקודת מבט זו היא היכולת להבין את האופן שבו האקו-סיסטם הזה מתפקד ומאילו גורמים הוא מושפע. הבנה של המאפיינים הללו תאפשר לגופים להתמודד בצורה נכונה יותר אל מול איום ההשפעה הזרה.

תא"ל ברון ניתח את הסוגיה של השפעה זרה כסוגיה של הפתעה (למשל כפי שקרה בפרל הארבור ואירועי הקפיטול). **ההסבר המרכזי להפתעה של קהילה המודיעין בהקשר של מעורבות זרה בבחירות, הוא בראש ובראשונה פער תפיסתי בהבנת ההשפעה הזרה במרחב הדיגיטלי** ובעיה ארגונית (מי מטפל), חוקית (מה מותר לעשות) ופוליטית (מה עושים עם זה) שעולים מתוך המצב המיוחד של מערכת בחירות.

תקופת הבחירות היא טעונה מאוד בשיח הציבורי ולכן היא מהווה מצע מעולה למבצעי השפעה מעבר להיותה מטרה להשפעה על התוצאות. מבצע ההשפעה מתמקד בשיח הפוליטי במדינת היעד שעליו מופעלים גם אמצעי השפעה מהפנים, עם מסרים ואינטרסים דומים למאמצי השפעה מהחוץ. כך, נוצר הדהוד של המסרים שהופצו במסגרת מאמצעי ההשפעה הפנימיים והחיצוניים הגורמים בסופו של דבר לערעור הפרדיגמה המודיעינית (בין ה"חוץ" ל"פנים", בין "דמוקרטיה" לביטחון לאומי", בין "מותר" ל"אסור"). גם אם אין תאום מסודר בין מאמצים אלה מתקיימת בפועל קונספירציה וירטואלית ביניהם.

אותו מודל יכול להתרחש בתוך הפנים, למשל בין נשיא מכהן לקהל של תומכים למשל, כפי שקרה ב-6 בינואר השנה בארה"ב. בזמן אמת, בגלל המתחים שצוינו לעיל, נוצר חוסר יכולת להדוף את השפעה זו, כפי שקרה באירועי ההסתערות על הקפיטול.

השפעת מרחב הסייבר על בחירות - רפאל פרנקו

בתור מי שעמד בראש מערך הגנת הסייבר בשלוש הבחירות האחרונות בישראל, פרנקו רואה את אתגר ההשפעה הזרה כאתגר מורכב. לדעתו, למרות ששיטת הבחירות בישראל היא בפתקים עדיין יש מקומות רבים שבהם ניתן להשפיע על ההתנהלות התקינה של הבחירות. המענה והתעדוף לטיפול בסיכונים אלו נקבע על סמך שני פרמטרים:

1. ההשפעה על טוהר הבחירות העומד בלב הדמוקרטיה.

2. שיבוש הצד התפעולי-לוגיסטי של יום הבחירות.

אחד האתגרים המשמעותיים בהתמודדות עם אתגר זה הוא **כינוס של כל הגורמים הרלוונטיים להתגייסות למשימה** (מערך הסייבר, צבא, ש"כ, הפרקליטות, המשטרה ועוד). שבסופו של דבר אמורים להביא לפקודות מבצע (מקרים ותגובות) לכל תרחיש של איום על הבחירות ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית.

פרנקו התייחס להירתמות **פלטפורמות המדיה החברתית למאמצי ההגנה על הבחירות**, מתוך הבנה שללא צעדים אלו דמוקרטיה לא תוכל להתקיים בצורה תקינה. בנוסף, חשוב לקדם העלאת מהלכי הסברה שתכליתו להעלות את האוריינות של הציבור בהתמודדות עם השפעה על הבחירות.

לבסוף, הדגיש כי על המודיעין להבין כי הפרדיגמה של המלחמה השתנתה ונכנס כוח חדש של השפעה שבאה מהחוץ, שעליו להתמודד עמו.

מגן הדמוקרטיה ולא יראה – תפקיד השב"כ באירועי מעורבות זרה בדמוקרטיה - רון שמיר

אמון הציבור הוא תשתית קריטית בדמוקרטיה ולכן יש חשיבות רבה לשמירה עליו ולהגדרת תהליך הבחירות ככזה כדי להבטיח הגנה מיטבית עליו. כשאמון זה נסדק ניתן לראות התפתחויות קיצוניות, כפי שראינו באירועי הקפיטול. מערכת הבחירות הישראלית מאופיינת ברמת אבטחה טובה בכל הקשור לצד התפעולי של הבחירות (גם בשל העובדה כי ההצבעה מתבצעת בפתקים). בשל כך, המיקוד של השב"כ הוא על מבצעי ההשפעה שעושים שימוש בדיגיטל וברשתות התקשורת לשכנוע קהלים מפולחים בציבור.

שב"כ הוא הגוף היחיד שניתנות לו סמכויות נרחבות כדי לעמוד במשימה שהוטלה עליו בחוק השב"כ - שמירה על סדרי המשטר הדמוקרטי ומוסדות המדינה. מכאן, **שלב"כ תפקיד מרכזי בהגנה מפני השפעה זרה על סדרי המשטר הדמוקרטי תוך כדי הישמרות שלו מהשדה הפוליטי ושמירה על ממלכתיות.**

לפיכך, עליו לבצע איסוף ומחקר של מודיעין (בשת"פ עם גופים מודיעיניים נוספים) על קמפיינים פוליטיים במסגרת הבחירות שמהווים הציור המרכזי להשפעה. את הממצאים על השפעה זרה על הבחירות יש לדווח ליו"ר וועדת הבחירות ועליו להחליט אם לעדכן את ראש הממשלה ואם לפרסם את הממצאים, כדי שהציבור יוכל לפתח ראייה ביקורתית לקמפיינים השונים בשיח הפוליטי.

תפקיד קהילת המודיעין מול אתגר ההשפעה הזרה על הדמוקרטיה - סא"ל (מיל') דוד סימן-טוב

הרצאה זו עסקה במחקר של המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין על בהתמודדות של קהילות המודיעין ברחבי העולם עם אתגר ההשפעה הזרה על תהליכים דמוקרטיים.² אתגר זה מורכב מהיבטים גלויים והיבטים חשאיים, כאשר קהילת המודיעין מתמקדת באופן טבעי בחשאיים אך עליה לראות גם את התמונה הרחבה. העבודה הצביעה על ההיגיון המחייב השתלבות של המודיעין במאמץ לאתר ולמנוע השפעה דיגיטלית זרה ולהדריך את הציבור ואת מנהלי הבחירות בנושא, ובה בעת את מגוון הקשיים והחסמים המכבידים על מימוש צורך זה, ובהם שאלת הלגיטימיות והרתיעה מפעילות בתחום הפנימי הכרוכה ברגישות פוליטית ותקשורתית והעדר תשתית חוקית ומושגית, כמו גם הקושי בהבחנה בין אמת למידע כוזב.

סימן-טוב טען כי **שיתופי פעולה צריכים להוות ההיגיון המוביל במאמצי התמודדות עם האתגר**. בישראל, השב"כ, כמי שהסמכויות למשימה בידיו, צריך את הסיוע של שאר הגופים במדינה (קהילות מודיעין, משרדי ממשלה, חברות עסקיות, מכוני מחקר). זאת מכיוון שאין לו יכולות להתמודד עם היבטים מסוימים הקשורים להשפעה זרה, למשל פעילות מול גורמים מחוץ למדינה, בהם יש צורך בסיוע של המודיעין הצבאי והמוסד. המחקר העלה שמבחינה ארגונית, פועלים במספר מדינות צוותים הטרוגניים בזמן הבחירות ואף באופן שוטף, שהמודיעין משולב בהם, ויש לבחון כיצד ניתן לממש גישה זו גם בישראל.

² סימן-טוב, ד' וסלע, ל' (2020, נובמבר). **תפקיד המודיעין מול השפעה זרה על תהליכים דמוקרטיים**. המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. <https://bit.ly/3bHVCQZ>

לסיכום, ישנם מספר צעדים שניתן לעשות כדי לקדם את ההתמודדות: **הסדרה מושגית, שילוביות ושת"פ, התארגנות מודיעינית קבועה, יתכן תחת ועדת הבחירות המרכזית, ושילוב בינה מלאכותית כדי למזער את עוצמת החסמים.**

זיהוי קמפיין השפעה עיון ברשתות – ד"ר חיים אסא³

זיהוי השפעה עיונת במרחב הקיברנטי שמטרתה שינוי עמדות של ציבורים גדולים, היא אתגר עצום, שברחבי העולם טרם הצליחו להתמודד עמו. ד"ר אסא הציג את המתווה להתמודדות כפי שפותח במחקר שביצע במכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

המודל נועד להוות כלי לזיהוי גלי שיח שהולכים ומתנפחים ע"י הדהוד של בוטים באמצעות שימוש בביג דאטא ובגרפים סמנטיים. האתגר הטכנולוגי הוא הצורך לפלטר בזמן אמת, את רוב גלי השיח, שקיימים במרחב הסייבר במספרים עצומים. **המודל מתבסס על הגישה הבייסיאנית ומניח שברגע נתון יש מתקפה.** מכאן, המודל צריך לזהות את המתקפה מבלי שיש לו נתונים על כך. לכן, המודל ניגש לגלי השיח ומנתח כל גל וגל כזה, בזמן אמת ע"י בדיקה של אוסף של אינדיקטורים טקסטואליים וחשוביים (למשל נוכחות של 'בוטים', תיאום בין הדוברים וכד') שיביאו להחלטה האם הוא מוכוון על ידי גורם חיצוני עיון או לא.

³ אסא, ח' (2020, ספטמבר). זיהוי תהליכי השפעה ברמה המדינתית. המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. <https://bit.ly/3q2sJV5>